

DERLEME / Review

Uluslararası Literatürde Göç(Men) ve Mülteci Sağlığı ile İlgili Hangi Konular Öne Çıkmaktadır?

Which Topics are Prioritized About Migrant and Refugee Health in International Scientific Health Literatures

Dilek ASLAN,¹

ÖZ

Göç, göçmen, mülteci gibi kavramlar bütün dünyada öne çıkan gündem konular arasında yer almaktadır. Bütün alanlar içinde sağlık önemli bir başlıktır ve bu alanda sistematik yaklaşımların geliştirilmesi esasen bir gerekliliktir.

Bu yazının amacı 15.4.2018 tarihinde saat 19.15’de “Pubmed” veri tabanında İngilizce anahtar sözcükler “migration”, “refugee”, “health” ve “review” kullanılarak ulaşılan derleme makalelerin içeriklerinin incelenmesidir (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>). Ulaşılan toplam derleme makale sayısı 17’dir. Bir makalenin içerik açısından farklı bir konuda olması ve iki makale de Almanca dilinde yazılması bu makaleleri değerlendirme dışı kalmasına neden olmuştur. Sonuç olarak 14 makale değerlendirilmiştir.

Makalelerin öne çıkan konu başlıkları arasında genel sağlık sorunları, enfeksiyon hastalıkları, ruhsal sorunlar, aşılama/bağışıklama, sağlık hizmetlerine erişim, sosyal açıdan mevcut engeller yer almıştır. Derleme makalelerin farklı ülkelerinden yazarların katkılarıyla yazıldığı görülmüştür. Makalelerin çoğunluğu Avrupa kökenlidir.

Birden fazla makalenin farklı boyutlarının incelendiği derleme makalelerin sonuçlarının yorumlanması bakış açısının genişlemesi ve önerilerin geliştirilmesi açısından değerlidir. Bu nedenle bu gibi içerik inceleme çalışmalarının düzenli aralıklarla yapılabilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç; Mülteci; Sağlık

GİRİŞ

Dünyada göç/mülteci konusu özellikle son dönemlerde “sıcak” konu olarak gündemin ön sıralarındadır.

Günümüzde dünyada 258 milyon uluslararası ve 753 milyon ülkelerin sınırları içinde göç olduğu ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından

1.Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı,

E-posta Adresi: diaslan.dr@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4053-2517

Bu yazı Yeditepe Üniversitesi tarafından 10-11 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen 21. Yüzyılda Uluslararası Göç konferansında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

(http://kekam.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/kekam_bildiri_ozetleri_e_kitap.pdf).

Gönderim Tarihi:03.01.2019 - Kabul Tarihi: 19.08.2019

ABSTRACT

Concepts such as migration, migrants, and refugees are among the most prominent topics in the world. Health is an important topic in all areas and the development of systematic approaches in this area is essentially a necessity.

The aim of this manuscript is to examine the contents of the articles accessed via Pubmed database on 15.4.2018 at 19.15 by using “migration”, “refugee”, “health” and “review” (in English) as key words (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed>). The total number of articles accessed was 17. The fact that one article was different in terms of content and two articles were written in German language caused them to be excluded from the procedure. As a result, 14 articles were evaluated.

The major content of the articles were general health problems, infectious diseases, mental problems, vaccination/immunization, access to health services, and social barriers. It has been seen that the review articles were written with the contributions of the authors from different countries globally. The majority of the articles are of European origin.

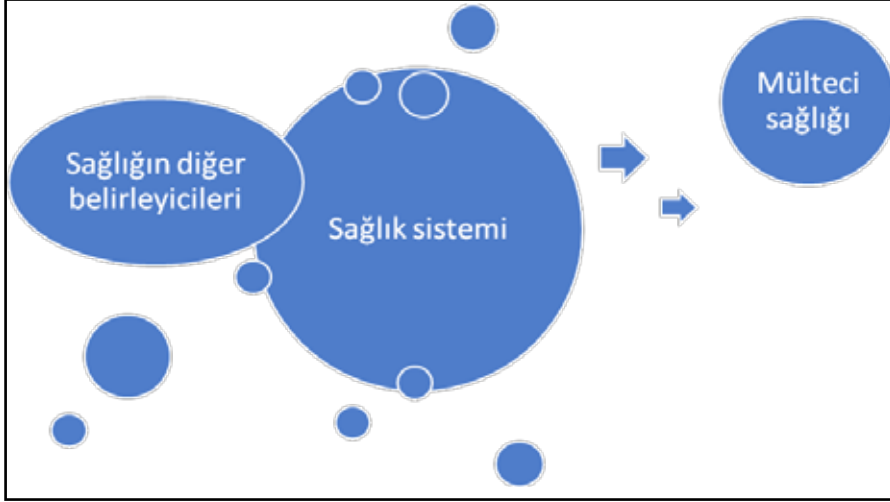
Interpretation of the results of different review articles on the same topic to widen the perspective and propose suggestion(s). It is therefore recommended that such content review work be carried out at regular intervals.

Keywords: Migration; Refugee; Health

20130 yılında ulaşılmaması için konulan “Sürdürülebilir Kalınma Hedefleri” kapsamında mültecilerin ve göç sorununa öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (1).

Mültecilerin sağlık sorunları temel insan hakları perspektifinden değerlendirildiğinde öncelikli alanlar arasında yer alır. Sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması ve öne çıkan sağlık sorunlarının önlenmesi gereklilikler arasındadır. Sağlık ve göç/mülteci yaşam(lar)ı arasında karmaşık/çok boyutlu (2) ve yakın bir ilişkiden bahsedilmektedir. Mülteci sağlığı esasen sağlık sisteminin yapısal özelliklerinden etkilenir. Bununla birlikte sağlığın diğer bütün belirleyicileri de bu sonucu etkileyen dinamikler arasındadır (Şekil 1).

Şekil 1. Mülteci sağlığını etkileyen bileşenler

Mültecilerin yaşadıkları sağlık sorunları esasen toplumun diğer kesimlerinden çok farklı değildir. Bununla birlikte; bazı alt gruplarda kimi durumların görülme sıklığı daha yüksektir. Kazalar, hipotermi, yanıklar, gastrointestinal sorunlar, kardiyovasküler hastalıklar, gebelik ve doğuma bağlı komplikasyonlar, diyabet ve hipertansiyon bu durumlar arasında yer alır. Kadın mülteciler de cinsiyet temelli sorunları daha sıklıkla yaşamaktadırlar (maternal sorunlar, yenidoğan ve çocuk sağlığı sorunları, cinsel/üreme sağlığı, şiddet gibi). Mülteciler yer değiştirmeye bağlı da sorunlar yaşayabilmektedirler (ruhsal sorunlar, üreme sağlığı sorunları, yeni doğan ölümlerinde artış, madde bağımlılığı, beslenme bozuklukları ve şiddet). Bu sorunlara bağlı olarak mültecilerin bulaşıcı olmayan hastalık riskleri yüksektir (3). Özel olarak çocukların da karşı karşıya kaldıkları riskli durumlar ve hastalıkları da göz ardı etmemek gerekir. Solunum sistemi hastalıkları, hijyen sorunları, vb. öne çıkan durumlar arasındadır. Mülteciler ve sağlık sorunlarına yönelik genel literatür bilgisinin yanı sıra son dönemde bilimsel literatürde yer alan araştırma bulgu ve sonuçlarının gözden geçirilmesi mevcut bilgilerin güncel durumla karşılaştırılması ve varsa eksiklerin tamamlanarak bilgilerin güncellenmesi açısından da değerlidir. Bu temel gerekçeye bağlı olarak bu çalışmada “Pubmed” veri tabanında bazı İngilizce anahtar sözcükler kullanılarak ulaşılan “derleme” makalelerinin içeriklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırma için 15.4.2018 tarihinde saat 19.15’de “Pubmed” veri tabanında İngilizce anahtar sözcükler “migration”, “refugee”, “health” ve “review” kullanılarak ulaşılan “derleme” makaleler incelenmiştir (4). Ulaşılan toplam derleme makale sayısı 17’dir. Makalelerin içeriklerinin sistematik olarak değerlendirilebilmeleri için standart bir form geliştirilmiştir.

Form içeriğinde makale no/künye bilgileri, amaç, temel bilgiler/veriler, tartışma, öneriler bölümlerine yer verilmiştir. Form makalelerin okunarak doldurulduktan sonra değerlendirme ve sentez yapılmıştır. Makalelerin ayrıntılı incelemesi sırasında bir makalenin içerik açısından farklı bir konuda olduğu görülmüştür. İki makale de Almanca dilinde yazılmıştır ve değerlendirilememiştir. Sonuç olarak 14 makale değerlendirilmiştir (5-18).

Bulgular

Tablo 1’de makalelerde öne çıkan konular yer almıştır.

Çalışma sırasında içerikleri incelenen derleme makalelerin farklı dergilerde yer aldıkları ve dünyanın farklı ülkelerinden yazarların katkılarıyla yazıldığı görülmüştür. Makale yazarlarının çoğunluğu Avrupa kökenlidir (5-18). Yazarlar arasında uluslararası kuruluş temsilcileri de yer almıştır. Yazarlar birden fazla sayıdadır (15).

Makalelerin bazılarında meta analiz ve sistematik derleme çalışmalarına yer verilmiştir (8,10). Bu sayede çok sayıda makalenin kanıt piramidine göre daha üst seviyede sonuçlar elde edilmesine olanak sağlanmıştır.

Makalelerin bir kısmında genel değerlendirmeler yapılmışken bazı makalelerde mültecilerin ülkelere giriş, kamp yaşamları, yerleşik yaşamları ve kendi ülkelerine giriş/çıkışları açısından ayrı ayrı değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 1. İncelenen makalelerin içerik analizi

Makale künye (kaynak) no	Yazar sayısı	Ülke	Amaç	Makaleye özel bilgiler	Temel bilgiler/veriler	Tartışılan konular ve/veya öneriler
5	2	Danimarka	Göçün nedenine ilişkin ayrıntılar incelenmiştir.	51 makale verisi incelenmiştir.	Latent tüberküloz, aktif tüberküloz, hepatit B sıklığı yüksek. Difteri, shigella da rapor edilen olgular arasında.	Göç sırasında ve sonrasında yoksul yaşam koşulları zemin hazırlamaktadır. Avrupa genelinde önleyici standartlara ihtiyaç bulunmaktadır.
6	3	İngiltere	Ruh sağlığı sorunları konu edilmiştir.	Post travmatik stres bozukluğu	Göç eden topluluklarda post travmatik stres bozukluğu yüksektir. Göç edilen ülkeye/ bölgeye yerleştikten beş yıl sonra depresyon ve anksiyete bozukluğu sıklığı yükselmektedir.	Göç öncesinde ve sırasında yaşanan travmalar ve sosyal entegrasyon programlarının eksikliği/ olmaması bu gruplarda ruh sağlığı sorunlarının sıklığını artırmaktadır. Toplumsal/sosyal entegrasyonu artıracak çalışmaların yapılması, sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması vb. çalışmaların yapılması önerilmektedir
7	7	Birden fazla ülkeden yazar	Tüberkülozla ilgili durum analizi		Yer değiştirme tüberküloz açısından riskli bir durumdur.	Tek bir tüberküloz olgusu bile salgın için riskli bir durum olarak tanımlanabilir.
8	4	Danimarka	Çocuklarda görülen ruhsal sorunların tanısına yönelik ölçeklerin saptanması amacıyla 913 çalışmayla başlanılan bir sistematik derleme çalışması yapılmıştır.	Dünyada mülteci nüfusun yarısı 18 yaş altındadır.	Sadece 9 çalışmada geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış ölçüm araçlarının kullanıldığı saptanmıştır.	Özellikle 6 yaştan daha küçük çocukların değerlendirilmeleri için geçerli ve güvenilir tanı araçlarına (ölçeklere) ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ölçeklerin geliştirilmesi önerilmektedir
9	4	Farklı ülkeler	Aşıllama/ bağışıklama düzeyi ve altta yatan nedenlerin araştırılması amaçlanmıştır.	58 makale incelenmiştir.	Göçmenlerin aşıllama/ bağışıklama yüzdeleri göç edilen toplum yüzdelerinden düşüktür.	Göç gelinen ülkelerdeki yüzdelerin düşüklüğü ve göçe bağlı erişim engelleri/zorlukları temel nedenler arasındadır. Çok boyutu olan çözüm önerileri geliştirilebilir.

10	6	Almanya	<p>Sığınmacılar arasında yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.</p> <p>Aktif tüberküloz konusunda 11 ulusal veri tabanı incelenmiştir.</p> <p>Sistemik derleme ve metaanaliz çalışması yapılmıştır.</p>	<p>Sığınmacıların sınırlarında girişlerinde tüberküloz tarama programı ile ilgili bir çalışmadır.</p>	<p>Altı çalışma metaanaliz için uygun olmuştur.</p>	<p>Taramanın yararı gösterilmiştir.</p> <p>Ancak ileri çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.</p>
11	2	İtalya	<p>Mültecilerin girişten yerleşme kadar olan dönemlerinde (4 dönem) yaşadıkları sağlık sorunları ve zorlukların ortaya konulması amaçlanmıştır.</p>			<p>Ülkeye girişte enfeksiyon sorunları öncelikli değildir ancak pulmoner tüberküloz gibi önemli sorunlar açısından mutlaka tarama programları yapılmalıdır.</p> <p>Uyuz benzeri sorunlar açısından da değerlendirmeler yapılmalıdır.</p> <p>Gıda ve su kaynaklı hastalıklar açısından da riskler mevcuttur.</p> <p>Sığınmacılar kamplar gibi toplu ortamlarda yaşadıkları için aşılama hizmetleri önemlidir.</p> <p>Yerleşik yaşam sürecinin başında sığınmacılar geldikleri ülke hastalık profilleri ile uyumlu bir hastalık seyri göstermektedirler (AIDS-Hepatit-tüberküloz açısından) ancak kötü yaşam koşulları bu hastalıklar için ek yük olmaktadır.</p> <p>Göçmenlerin kendi ülkelerine geri dönmeleri söz konusu olduğunda çoğunlukla uygun danışmanlıklar alınmadığı için malarya ve diğer enfeksiyon hastalıkları açısından risk artmaktadır.</p> <p>Tifo da bu konuda öne çıkmaktadır.</p>

12	4	İtalya ve Danimarka	58 makale değerlendirmesi yapılmıştır.	Aşı ile korunabilir hastalıklar olan Hepatit B, kızamık, kızamıkçık, kabakulak, poliomyelit, boğmaca, difteri, menenjit, suçiçeği değerlendirmeleri yapılmıştır.	Mültecilerin aşı olma yüzdeleri Avrupa'da doğanlara göre düşüktür. Bunun temel nedeni orijin ülkedeki aşılama yüzdesi ile ilgilidir. İkinci olarak sığınılan ülkede aşının erişimin önündeki engellerdir (ekonomik sorunlar, mültecilerin kayıt olmayı reddetmeleri vb bu konularda güçlükler arasındadır).	Engellerin ortadan kaldırılması için sorunlara özel çözümler uygun olur.
13	5	Portekiz	Helikobakter pylori değerlendirmesi yapılmıştır.	28 çalışma incelenmiştir.	Göçmenler arasında helicobakter pylori sıklığı orijin ülke sıklığına benzer ya da daha düşük ve göç edilen/yerleşilen ülke sıklığından daha yüksektir. İkinci jenerasyon göçmenlerde sıklık ilk jenerasyona göre daha düşüktür.	Konu ile ilgili çalışmaların/ araştırmaların artırılması yararlı olur.
14	4	İspanya	Göçmenler ve yerli toplumun sağlık hizmetlerini kullanım durumları arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. 36 makale çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmaların 28'i Avrupa'dan ve 8'i diğer bölgelerdendir.	24 makalede birinci basamak sağlık hizmeti kullanımı, 17 makalede uzman/hastane kullanımı, 18 makalede hizmetin farklı alanlarının kullanımı ve 11 makalede ruh sağlığı hizmeti kullanımı konu edilmiştir.		Genel olarak göçmenlerin sağlık hizmeti kullanımının yerli halktan daha düşük olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda eşitlikten de bahsedilmektedir. Ancak göçmen alt gruplarında farklılıklar mevcuttur. Konu ile ilgili daha fazla sayıda çalışmanın yapılması önerilmektedir.
15	3	Danimarka-DSÖ	Göçmen kategorileri arasındaki ruh sağlığı sorunları ve ruh sağlığı hizmet kullanımını ile ilgili rapor niteliğinde bir makaledir.	DSÖ Avrupa Bölgesi değerlendirmesidir.	Psikotik, duyu durumu ve madde kullanımı sorunları evsahibi ülke sıklıkları ile benzerdir. Ancak posttravmatik distres sendromu görülme sıklığı mülteci ve sığınmacılarda evsahibi ülke yurttaşlarına göre daha yüksektir. Olumsuz ve yoksul koşullar göç sürecinden beş yıl sonra depresyon riskini artırmaktadır. Mülteci/sığınmacı grubun sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlıdır.	Sosyal entegrasyon çalışmalarına gereksinim bulunmaktadır.

Uluslararası Literatürde Göç(Men) ve Mülteci Sağlığı ile İlgili Hangi Konular Öne Çıkmaktadır?

16	7	Çok merkezli yazarlar Almanya-Danimarka-İsveç-İsviçre-ABD	Mültecilerde dirençli tüberküloz sorununu konu alan bir makaledir.	Derleme makalede uzman görüşlerine ve veri tabanı incelemesine yer verilmiştir.	Göçmenlerde dirençli tüberküloz tanı ve tedavi olanaklarına erişimde kısıtlılıklar mevcuttur.	Daha ileri çalışmalara gereksinim bulunmaktadır.
17	2	İngiltere	Göçmen sağlığı ve uluslararası organizasyonların konu edildiği bir makaledir.	Göçmen sağlığı ile ilgilenen altı uluslararası organizasyon incelenmiştir: Avrupa Komisyon, DSÖ Avrupa Bölgesi, Uluslararası Göç Örgütü, Médecins du Monde, Médecins Sans Frontières, Açık Dernek Vakfı (Open Society Foundation)		Adı geçen organizasyonların sahada birbirlerini tamamlayıcı şekilde çalıştıkları, her birisinin özgün bir rol üstlendikleri ve özellikle acil durumlarda devletlerin bu organizasyonlara güven ilişkisi sürdürdükleri belirtilmektedir.
18	4	İsviçre	Göçmen/ mültecilerin sağlığa erişim hakkı konu edilmiştir.	İsviçre'ye özel bir makaledir.	Bu konuda uluslararası yasal belgeler bulunmaktadır. Bununla birlikte ülkenin göç konusundaki yasal çerçevesi belirleyicidir. Bazı durumlarda ayrımcılıklar olabilmektedir.	Göçmen nüfusun, ister yabancı uyruklu ister yabancı işçiler olsun, turistler, sığınmacılar veya mülteciler olsun, sağlık hakkı, uluslararası insan hakları ihlallerine bağlıdır. Bu temel hakkın uygulanmasının etkinliği, dolayısıyla ulusal yasal çerçevelerde yatmaktadır. İsviçre, uzun insani geleneğine rağmen, sıkı bir göç politikasına sahiptir ve sağlık hakkının korunması ve teşvik edilmesi için ayrımcı olmayan bir yasal çerçeve oluşturmuş olsa da, yasaları ve yönetmelikleri bazen yabancı uyruklular arasındaki muamele farklılıklarını kodlamaktadır. İsviçre sakinleri farklı durumlara dayanmaktadır. Federal Devlet ile 26 kanton arasındaki ortak sorumluluklara dayanarak, bu makale sağlık hakkı, yürürlükte olan yolları ve göçmenlerin sağlık sistemine daha iyi entegrasyonu için olası vektörler için İsviçre yasal ve düzenleyici yaklaşımını açıklamaktadır.

Genel olarak makalelerde nedenler üzerinde durulmuştur. Çözüm önerileri de konunun karmaşıklığı üzerinden değerlendirilerek sistematik bir şekilde sunulmuştur.

Makalelerin öne çıkan konu başlıkları arasında genel sağlık sorunlarının yanı sıra; enfeksiyon hastalıkları, aşılama/bağışıklama, ruhsal sorunlar, sağlık hizmetlerine erişim, sosyal açıdan mevcut engeller yer almıştır. Mültecilerin haklarını konu alan makalelerin olduğu da görülmüştür (4-18).

Enfeksiyon hastalıklarının çeşitliliği öne çıkmaktadır (5,7,9,10-12). Ancak bu kategorinin yaratacağı sorunların önlenmesi için sığınmacı/mülteci grubuna yönelik tarama ve aşılama/bağışıklama programlarının oluşturulması öncelikli bir hedef olması gerektiği bu konuyu öne çıkararak makalelerde ortak vurgu olmuştur. Bu konuda yoksulluk gibi kötü koşullarla sistematik mücadelenin önemi de ifade edilmiştir.

Tüberküloz birden fazla makalede konu edilmiştir. Ayrıca mülteciler arasında dirençli tüberküloz olgularının varlığına vurgu yapılmaktadır (16). Sıtma, aşı ile korunabilir hastalıklar arasında yer alan hepatit B, kızamık, kızamıkçık, kabakulak, poliomiyelit, boğmaca, difteri, menenjit, suçiçeğinin de mülteciler/göçmenler açısından sorun olduğu üzerinden durulmuştur. İncelenen bir makalede daha özel bir enfeksiyon olan “helikobakter pylori” konu edilmiştir. Bu risk göçmenler açısından orijin ülke sıklığına benzer ya da düşük ve göç edilen/yerleşilen ülke sıklığından daha yüksektir. İkinci kuşak göçmenlerde birinci kuşak göçmenlere göre daha düşük bir sıklık olduğu ifade edilmektedir (13).

Ruh sağlığını konu alan çalışmalarda mülteci ve sığınmacıların psikotik, duygu durumu ve madde kullanımı sorunlarının ev sahibi ülke sıklıkları ile benzer olduğu; ancak post-travmatik distres sendromu görülme sıklığının mülteci ve sığınmacılarda ev sahibi ülke yurttaşlarına göre daha yüksek olduğu üzerinden durulmuştur. Yerleşimden beş yıl sonunda depresyon riskinin de mülteciler için arttığı ifade edilmektedir. Bu konularda önlem alınabilmesi için sosyal entegrasyon çalışmalarına gereksinim bulunmaktadır (6,8,14,15).

Göçmenlerin sağlık hizmeti kullanım düzeylerinin genel olarak yerli toplumun sağlık hizmeti kullanımına göre daha düşük olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu konuda her iki grubun kullanımlarının benzer olduğuna dair veriler de bulunmaktadır. Göçmen alt gruplarında dinamikler değişebilmektedir. Bu farklılıkların ortaya konulabilmesi için ayrıntılı çalışmalara gereksinim bulunmaktadır (15).

Bir makalede göçmen sağlığı ile ilgilenen Avrupa Komisyonu, DSÖ Avrupa Bölgesi, Uluslararası Göç Örgütü'nün de içinde olduğu altı uluslararası organizasyon incelenmiştir. Adı geçen organizasyonların sahada birbirlerini tamamlayıcı şekilde çalıştıkları, her birisinin özgün bir rol üstlendikleri ve özellikle acil durumlarda devletlerin bu organizasyonlara güven ilişkisi sürdürdükleri belirtilmektedir (17).

Göçmen/mültecilerin haklarını konu alan ve bu hakların bir ülke (İsviçre) özelinde değerlendiren bir makale incelenmiştir. Göçmen/mülteci hakları uluslararası belgelerle tanımlanmış olsa da ülke kural ve kanunları bu konuda belirleyici olabilmektedir. Ek düzenlemelere gereksinimleri tanımlamak ve sorunları çözebilmek için çaba göstermek gerekebilir (18).

Tartışma

Göçmen/mülteci meselesi güncel ve karmaşık bir konudur. Dünyada gelecek için bu güncel sorunun etkilerinin artarak sürmesi beklenmektedir. Sorunun karmaşıklığı çözümleri geciktirebilmekte ve/veya engelleyebilmektedir. Çok sayıda ve alanda yaşanan sorunların birbirleri ile etkileşimi konuyu daha da karmaşık hale getirmektedir (1,2).

Sağlıkla ilgili sorunların çözümü için sorunlara neden olan koşul ve durumların birlikte ele alınması gereklidir. Bu konu makalelerin tamamında farklı boyutları ile ele alınmıştır (14-18). Halk sağlığı bakış açısıyla kısa, orta ve uzun dönem müdahaleler planlandığı takdirde sorun(lar) çözülebilir. Esasen mülteci/göç sorununa neden olan durumların ortadan kaldırılması temel çözüm olarak benimsenebilir. Mülteci meselesine neden

olan konular arasında çatışma/savaş, yoksulluk gibi durumlar öne çıkmaktadır (19). Dolayısıyla çözümlerin bu zeminleri kavrayan bir çerçevede geliştirilmesi ve uygulanması uygun olur. Bu temel zeminin ardından sağlıkla ilgili sorunlara yönelik olarak da yapılabilecekler vardır. Tanı ve tedavi olanaklarının gereksinim duyulduğunda hemen erişiminin sağlanması, erişime engel olan her türlü durumun ortadan kaldırılması, küresel düzeyde işbirliği ve dayanışmanın oluşturulması sağlıkla ilgili genel çerçeve olmalıdır. Buna ek olarak özellikle mülteciler arasında daha sık görülen enfeksiyon hastalıkları ve ruhsal sorunlara yönelik kanıta dayalı uygulamalar zaman kaybetmeden yürütülmelidir. Önleme, tanı ve tedavi uygulamaları herkese eşit bir biçimde sunulmalıdır. Bu gruplar arasında olabilecek farklılıkları gözeten sistemlere öncelik verilmelidir.

Mülteci sorunlarına yönelik sağlık hizmeti sunucularının da donanımlarının artırılması yerinde bir çalışma olur. Bu konuda rehberler oluşturulmaktadır (20). Uluslararası işbirliği ve eşgüdüm çalışmaları küresel düzlemde kazanılan deneyimlerin paylaşılmasına ve her türlü kaynağın da akılcı kullanılmasına olanak sağlayabilir.

Mülteci sorun(ları) için çözüm üretirken uluslararası hukuk ve sağlık belgelerinden yararlanmak uygun olur. Özellikle mülteci sorununu daha sık/yoğun olarak yaşayan ülkelerin ulusal mevzuatlarında değişiklikler yapmaları gerekebilir. Bu gibi durumlarda evrensel doğrular ve yaklaşımlar rehberliğinde ulusal çerçevelerin çizilebilmesi uygun olur.

Sorunların dinamizmi çözümlerde de yaklaşımların dinamizmine ihtiyacı doğurabilir. Dolayısıyla izleme ve değerlendirme çalışmalarına öncelik vermek uygun olur.

Mülteci ve sağlık sorunları arasında bilinmeyenleri ortaya çıkarmak, bilinenlere yönelik olarak geleceğe dair akılcı öneriler geliştirebilmek için bu konuda yapılan çalışmaların sayıca artırılması ve içerik açısından zenginleştirilmesi uygun olur. Çalışmaların önerilerinde yer alan her bir konunun dikkatle değerlendirilmesi ve yapılabi-

leceklerle ilgili ilerlemenin sağlanması araştırma konu ve içeriklerinin de zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Bütün çalışmaların temel hedefinde mülteci sorununun temel çözümüne yönelik yolları geliştirecek bir çerçeveden kurgulanabilmesi değerlidir.

Çalışmanın öne çıkan bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır. Değerlendirme anlık (15.4.2018 tarihinde saat 19.15'de) yapılan bir tarama sonucu ulaşılan makaleler için yapılmıştır. Dolayısıyla, bu konuda yapılmış ama ulaşılamamış çalışmalar inceleme dışında kalmıştır. İkinci olarak erişim için tek bir veri tabanı kullanılmıştır. Diğer veri tabanlarında yer alan makaleler değerlendirilememiştir. Üçüncü olarak sadece derleme makaleler incelenmiştir. Diğer çalışma tipleri değerlendirilmemiştir. Son olarak incelenmesi amaçlanan iki makale Almanca yazım dilindedir. Bu nedenle içerik analizi yapılamamıştır.

Sonuç olarak mülteci sağlığı konusunda yazılmış olan bu makalede öne çıkan sağlık sorunlarına yönelik ayrıntılı değerlendirmeler yapılabilmıştır. Özellikle mülteci konusunun gündeminde olduğu ülkeler açısından bu bilgilerin bilinmesi ve önerilen çözümlerin dikkate alınması değerli olabilir.

Çıkar çakışması

Yazarın herhangi bir kişi ve/veya kurum ile çıkar çakışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. [Internet] <http://www.who.int/migrants/en/>. Erişim:23.9.2018.
2. [Internet] <http://www.who.int/migrants/partners/en/>. Erişim:23.9.2018.
3. [Internet] <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/migration-and-health/migrant-health-in-the-european-region/migration-and-health-key-issues#292115>. Erişim:23.9.2018.
4. [Internet] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed> Erişim:15.4.2018.
5. Eiset AH, Wejse C. Review of infectious diseases in refugees and asylum seekers-current status and going forward. *Public Health Rev* 2017 Sep 8;38:22.
6. Giacco D, Laxhman N, Priebe S. Prevalence of and risk

factors for mental disorders in refugees. *Semin Cell Dev Biol* 2018 May;77:144-152.

7. Lönnroth K, Mor Z, Erkens C, Bruchfeld J, Nathavitharana RR, van der Werf MJ, Lange C. Tuberculosis in migrants in low-incidence countries: epidemiology and intervention entry points. *Int J Tuberc Lung Dis* 2017 Jun 1;21(6):624-637.

8. Gadeberg AK, Montgomery E, Frederiksen HW, Norredam M. Assessing trauma and mental health in refugee children and youth: a systematic review of validated screening and measurement tools. *Eur J Public Health*. 2017 Jun 1;27(3):439-446.

9. Pavli A, Maltezou H. Health problems of newly arrived migrants and refugees in Europe. *J Travel Med* 2017 Jul 1;24(4). doi: 10.1093/jtm/tax016.

10. Bozorgmehr K, Razum O, Saure D, Joggerst B, Szecsenyi J, Stock C. Yield of active screening for tuberculosis among asylum seekers in Germany: a systematic review and meta-analysis. *Euro Surveill* 2017 Mar 23;22(12).

11. Castelli F, Sulis G. Migration and infectious diseases. *Clin Microbiol Infect* 2017 May;23(5):283-289.

12. Mipatrini D, Stefanelli P, Severoni S, Rezza G. Vaccinations in migrants and "refugees": a challenge for European health systems. A systematic review of current "scientific evidence. *Pathog Glob Health* 2017 Mar;111(2):59-68.

13. Morais S, Costa AR, Ferro A, Lunet N, Peleteiro B. Contemporary migration patterns in the prevalence of *Helicobacter pylori* infection: A systematic review. *Helicobacter* 2017 Jun;22(3).

14. Sarriá-Santamera A, Hijas-Gómez AI, Carmona R, Gimeno-Feliú LA. A systematic review of the use of health services by immigrants and native populations. *Public Health Rev* 2016 Dec 3;37:28.

15. Priebe S, Giacco D, El-Nagib R. *Public Health Aspects of Mental Health Among Migrants and Refugees: A Review of the Evidence on Mental Health Care for Refugees, Asylum Seekers and Irregular Migrants in the WHO European Region* [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2016. [Internet] <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK391045/> PubMed PMID:27809423.

16. Hargreaves S, Lönnroth K, Nellums LB, Olaru ID, Nathavitharana RR, Norredam M, Friedland JS. Multidrug-resistant tuberculosis and migration to Europe. *Clin Microbiol Infect* 2017 Mar;23(3):141-146.

17. Kentikelenis AE, Shriwise A. International organizations and migrant health in Europe. *Public Health Rev* 2016 Oct 20;37:19.

18. Marks-Sultan G, Kurt S, Leyvraz D, Sprumont D. The legal and ethical aspects of the right to health of migrants in Switzerland. *Public Health Rev* 2016 Oct 6;37:15.

19. Efirid JT, Bith-Melander P. Refugee health: an ongoing commitment and challenge. *Int J Environ Res Public Health* 2018 Jan 13;15(1). pii: E131. doi: 10.3390/ijerph15010131.

20. Al-Rousan T, Schwabkey Z, Jirmanus L, Nelson BD. Health needs and priorities of Syrian refugees in camps and urban settings in Jordan: perspectives of refugees and health care providers. *East Mediterr Health J* 2018 Jun 10;24(3):243-253.